

Ruusbroec gebruikt rijmproza voornamelijk om structuur aan te brengen in zijn teksten.

In de discussie over de structuur van de *Beghinen* neemt Kors het standpunt in dat de *Beghinen* ‘zeker geen verzameling vormt van allerlei losse werkjes uit verschillende perioden van Ruusbroecs schrijverschap’ (p. 76). Niet alleen in bepaalde herhalingszinnen ziet hij een bevestiging van zijn stelling – zover kan ik met hem meegaan – maar ook in het feit dat verwijzingen niet kloppen, dat aangekondigde punten niet komen, dat vaste elementen in beschrijvingen ontbreken: een bewerkster zou immers dergelijke ‘compositorische zwakheden [...] kunnen hebben gladstrijken’ (p. 72). Dit lijkt mij een argument uit het ongerijmde: komt niet veel vaker het omgekeerde voor, dat namelijk een bewerkster de oorzaak is van allerlei compositorische zwakheden, omdat hij het geheel niet zo goed overziet als een auteur en niet doorziet dat hij met het aanbrennen van wijzigingen de structuur verstoort en de gedachtelijk schade doet? De discussie over dit punt blijft moeilijk.

Onbegrijpelijk is dat Kors opmerkt dat ‘de veertiende-eeuwse receptie in het Middelnederlands zich vrijwel geheel beperkt heeft tot het huidige Belgisch Brabant’, terwijl hij tegelijk meldt dat ‘een tekstverspreiding in noordelijke richting’ plaatsvond, zodra Geert Grote zich voor het werk ging interesseren en het in het Latijn vertaalde (p. 102). Geert Grote stierf echter in 1384. De receptie in de Noordelijke Nederlanden vond plaats direct na het ontstaan van de tekst in de veertiende eeuw, en wel vanaf 1370, het jaar waarin Grote op de tekst reflecteert in een brief en een deel ervan doorstuurt aan de Nijmeegse begijn Margriet van Mekerem. Deze brief vormt immers de terminus ante quem voor de datering van de *Beghinen*?

Inconsistent is de klassificatie van de handschriften Gent, UB 693 en Kopenhagen, KB Thott 8° 137. Samen vormen zij de groep waarin een klein gedeelte van de tekst ontbreekt (p. 124), maar het eerste wordt beschreven onder de volledige afschriften (p. 129-130) en het tweede onder de excerpten (p. 133). Afgezien van wat kleinigheden, zoals het lelijke en incorrecte gebruik van ‘overste’ (p. 86 en 87) als bijvoeglijk naamwoord bij hemel, waar ‘bovenste’ of ‘hoogste’ bedoeld is en een ongelukkige zin als ‘de ontkenning van het zijn van God en scheepsel’ (p. 81), is de editie een belangrijke aanwinst in de studie van het oeuvre van de grote Brabantse mysticus, waarin Kors opnieuw zijn kwaliteiten als editeur toont.

José van Aelst

Repertorium van het Nederlandse lied tot 1600 / Samengesteld door Martine de Bruin en Johan Oosterman, met medewerking van Clara Stribosch e.a. – Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde; Amsterdam: Meertens Instituut KNAW, 2001. 2 Dl. – 919 p; bijgevoegd: cd-rom ‘Nederlandse liederenbank’.

ISBN 90-72474-42-2 Prijs niet opgegeven

Dit repertorium is het resultaat van een decennium samenwerking tussen de Nederlandse musicoloog Louis Peter Grijp en de Vlaamse medio-nerlandicus Frank Willaert. Behalve deze projectleiders en de samenstellers waarvan de namen in de titelbeschrijving staan, hebben nog vele anderen aan dit naslagwerk bijgedragen (zie het woord vooraf). Het resultaat mag er zijn. Er worden 7621 liedteksten, 1158 melodieën en ruim 800 bronnen m.b.t. liederen ontsloten. In 1991 zou niemand dit soort getallen hebben durven noemen ter karakterisering van de Nederlandse muziekcultuur vóór de zeventiende eeuw. Wat betreft kennis van de overlevering helpt dit *Repertorium* de vakgenoten een enorme stap vooruit. Er is dus alle reden om dankbaar te zijn, wat ons echter niet ontslaat van de plicht kritisch naar de uitkomsten van het project te kijken.

Deel 1 van de boekpublicatie bevat de verantwoording en de gegevens over de liedteksten, deel 2 de gegevens over melodieën en bronnen, twee bijlagen over bronnen die om diverse redenen niet zijn opgenomen, een aantal afbeeldingen en de bibliografie. De cd-rom bevat een database (in Filemaker-pro) die het materiaal op vele manieren ontsluit en als extra’s de volledige tekst van 2000 liederen en uitvoeringen van een strofe van alle Souterliedekens, per lied gekoppeld aan een facsimile en een transcriptie. Ik ga eerst in op het boek, vervolgens op de cd-rom.

Het boek opent terecht met een verantwoording van het *Repertorium* die echter buitengewoon beknopt is. Deze beknoptheid levert een aantal problemen op, zoals hierna zal blijken. Allereerst wordt het begrip ‘lied’ gedefinieerd als: ‘een combinatie van een strofische tekst en een eenstemmige melodie’. Hierbij moet worden aangekend dat de samenstellers teksten bestaande uit één strofe ook opnemen en dat in de overlevering tekst en melodie vaak niet samen voorkomen. Om dat te ondervangen gebruiken de samenstellers acht extra criteria die beschreven worden op p.13-14. De combinatie van basisdefinitie en extra operationalisering lijkt verstandig en hanteerbaar.

Het *Repertorium* ontsluit het Nederlandse lied tot 1600. Dat houdt in dat een temporele en linguale of geografische afbakening moet worden gemaakt. De temporele wordt heel helder en overtuigend beargumenteerd (vgl. p.16), met de taalafbakening heb ik een aantal problemen. Er wordt geen gebruik gemaakt van de hedendaagse taalgrenzen wat zonder meer toe te juichen is omdat de huidige situatie voor de middeleeuwse geen relevantie heeft. Voor de periode tot 1500 wordt de afbakening gebruikt die Clara Strijbosch in een voorpublicatie van dit *Repertorium* beargumenteerd heeft (C. Strijbosch: *Repertorium van Middelnederlandse liederen in bronnen tot 1500, deel I*. Antwerpen, 1996). Deze argumentatie wordt echter samengevat. Dit laatste vind ik erg onhandig omdat gebruikers nu gedwongen worden andere publicaties te gebruiken om dit boek optimaal te kunnen beoordelen. Dat had makkelijk voorkomen kunnen worden. Strijbosch werkt enerzijds met grenzen tussen talen (het 'germaans' en het 'romaans') of dialecten (het Moezelfrankisch geldt in het zuiden als grens) anderzijds met geografische grenzen (meer naar het noorden zou men qua dialect kunnen zoeken tot in het Baltische gebied maar omdat dat onwerkbaar is, wordt de Eems als pragmatische oostgrens gebruikt). Voor de periode tot 1600 wordt in principe hetzelfde gebied genomen, maar het is verkleind om een aantal redenen die ik niet allemaal begrijp. Meer toelichting op dit punt zou m.i. echt nodig zijn geweest. Daar moet wel aan worden toegevoegd dat deze repertoriëring in het gebied ten oosten van het huidige Nederland een van de meest vernieuwende en belangwekkende aspecten van dit project is en dat het bij het bewandelen van nieuwe wegen niet onbegrijpelijk is dat de verantwoording daarvan niet meteen iedereen bevredigt.

Aan deze bespreking van de talige afbakening dient te worden toegevoegd dat in het *Repertorium* ook een aantal Hoog-Duitse liederen voorkomen. Deze stammen uit handschriften uit het geografisch afgebakende zoekgebied en zijn opgenomen aangezien dergelijke handschriften van groot belang lijken voor de geschiedenis van het hooft lied in dat gebied (Strijbosch 1996: 5). Dit argument lijkt mij niet valide. Geen enkel repertorium kan bruikbaar zijn voor het beantwoorden van alle vragen. Er hadden dus scherpere grenzen getrokken moeten worden. En omdat in het *Repertorium* de genoemde verantwoording niet eens voorkomt, wordt hier de facto van de gebruikers verwacht dat ze in staat zijn om op basis van een auteursnaam en/of talige kenmerken zelf te bepalen dat ze met een uitzondering te maken hebben (tenzij ze de moeite nemen de

informatie over de bron op te vragen, dan komen ze er wel achter). Hier wordt absoluut te veel van de gebruikers verwacht.

Na de bespreking van de inhoudelijke kanten van het ontsloten corpus volgt een overzicht van de wijze van repertoriëren en een beschrijving van het *Repertorium* in boekvorm.

De liederen zijn gerepertorieerd in alfabetische volgorde, waarbij gebruik gemaakt is van een herspelling van de eerste woorden van de eerste regel volgens de moderne spellingsregels. Deze herspelde woorden moeten op de cd-rom als trefwoorden worden gebruikt. Ik had daar even moeite mee omdat ik als vanzelf trefwoorden spelde volgens de conventies van het *Middelnederlands Woordenboek*, maar de overwegingen van de samenstellers om het op hun manier te doen zijn volstrekt valide en werken uitstekend, als men er eenmaal aan gewend is. Het verdient wel aanbeveling de regels voor de herspelling in de handleiding bij de cd-rom te lezen voor men trefwoorden invoert, want de toelichting op de cd-rom is uitgebreider dan in het boek. Zo staat alleen op de cd-rom dat de regels uit het Groene boekje van 1954 gevolgd zijn, dat de herspelling niet in alle gevallen gevolgd is (zo is 'doen' niet in 'toen' veranderd) en dat hedendaagse samenstellingen aaneen worden geschreven. Het kost even tijd om aan deze bijzonderheden te wennen. Ik heb bovendien de indruk dat men er zich niet altijd helemaal aan gehouden heeft. Zo wordt 'Altsaemen' in lied T0455 herspeld tot 'Altezamen' terwijl het Groene boekje dat woord niet heeft, maar alleen 'tezamen'. En het lijkt inconsequent als in T0005 'Am watervlieten' wordt herspeld tot 'aan de watervlieten' terwijl in T0008 'Am eersten daeghe' wordt herspeld tot 'aan eerste dag'. De cd-rom biedt echter zoveel mogelijkheden om het zoekpatroon te manipuleren dat in de praktijk moeilijkheden razendsnel op te lossen zijn.

De voornaamste gegevens per lied zijn het incipit, de bron, de auteur, gegevens over de muziek en de strofe(n), het genre en een eventuele editie. Wat het genre betreft hebben de samenstellers de indelingen van anderen gevolgd. Zij geven wel de referenties naar die anderen, maar sommen de daar gebruikte benamingen niet op. Weer een geval waar gebruikers eerst 'huiswerk moeten maken' voor ze het *Repertorium* optimaal kunnen benutten. Ik kreeg de indruk dat de gebruikte termen een beetje een ratjetoe vormen. Ik trof formele (lai, virelai ballade); inhoudelijke (historielied), impressionistische? (mystiek marialied) en stapeltermen (bespiegeldend schriftuurlijk lied, verhalend schriftuurlijk martelaarslied) aan en kon daardoor bij mijn experimenten

weinig met de categorie genre beginnen. Het is mogelijk dat dit voor ervaren liedonderzoekers heel anders ligt. Bij de edities wordt waar mogelijk verwezen naar de grote bloemlezing van Komrij (G. Komrij: *De nederlandse poëzie van de 12de tot en met de 16de eeuw in 1000 en enige bladzijden*. Amsterdam, 1994). Ik betreur dat besluit. Weliswaar staat er erg veel in die bloemlezing, maar als editie is het boek zeer slecht (Vgl. de bespreking ervan door C. Strijbosch in *Queeste* 4 (1997), p.181-189). Bij een *Repertorium* zou volgens mij alleen verwezen moeten worden naar uitgaven van tenminste goede wetenschappelijke kwaliteit.

Bij de bronnen krijgen de gebruikers de informatie die ze verwachten, in zeer beknopte vorm. Dit is begrijpelijk, maar ook hier had ik toch graag iets meer hulp gekregen. Het wordt bijvoorbeeld niet duidelijk waarop de gerepertorieerde gegevens gebaseerd zijn. Dat zal wel de meest recente studie zijn, maar zou dat niet aangegeven hebben kunnen worden, bijv. door het toevoegen van een asterisk aan de betreffende referentie? Daarnaast wordt informatie gewijzigd. Zo zegt bijvoorbeeld de meest recente codicologische studie over het handschrift Borgloon (Amsterdam, UB, IA24; H004) over de datering: 'de twee katernen met liederen en gedichten (fascikel III) dateren misschien (nog) uit de jaren tachtig van de vijftiende eeuw.' In het *Repertorium* staat alleen 'laatste kwart 15^e eeuw' (vgl. p. 733). De datering wordt dus 'harder' en de problematiek van de mogelijk verschillende datering van onderdelen van een verzamelhandschrift of convoluut komt niet aan de orde. Dat is wel begrijpelijk en verdedigbaar, maar de gebruikers zouden hierop attent gemaakt moeten worden. Tenslotte zou ik graag meer informatie krijgen bij ingewikkelde gevallen. In de beschrijving van H001 (vgl. p. 733) staat bijv.: 'Aken 14^e of 15^e eeuw. Evangeliarium van Otto III uit de 10^e of de 11^e eeuw, geschreven in Reichenau. Onder de toevoegingen van later datum (13^e-15^e eeuw) bevindt zich een gedeelte van een lied.' Hier is globaal wel wat bij te bedenken en het naslaan van de referenties zal zeker uitkomst bieden, maar de gebruikers zouden toch beter geholpen kunnen worden dan op deze wijze.

In het voorafgaande is het al af en toe over de cd-rom gegaan. Hierover kan ik kort zijn. Deze functioneert uitstekend. Het is even wennen voor je als gebruiker snel krijgt wat je wilt, maar in welke computertoepassing is dat niet het geval? Het enige wat ik als gebruiker miste, was de mogelijkheid om mijn zoekgeschiedenis te overzien, maar dat die mogelijkheid ont-

breekt is hooguit als een luxeprobleem te omschrijven.

Vanuit mijn eigen ervaringen als gebruiker zou ik twee tips willen geven. De eerste is dat men niet te bang hoeft te zijn om ook het zoeken voor gevorderden te proberen. Het kan zijn dat het zoeken daar niks oplevert, maar terugkeren naar het standaardscherm is altijd mogelijk en niet geschoten is altijd mis. Ik heb overigens de indruk dat als iemand echt geavanceerde zoekopdrachten zou willen geven, de programma-tuur op de cd-rom tekort schiet en dat in zulke gevallen contact zou moeten worden opgenomen met het Meertensinstituut. De tweede is dat een heel goede manier om greep te krijgen op het materiaal in het *Repertorium* is om in de categorie 'bladeren' in liederen of bronnen de verschillende sorteeropdrachten te geven en dan de uiteinden van de reeks te bekijken. Het kost wel veel tijd en voor iemand die weet wat hij wil zijn de 'randen' van het materiaal misschien wel minder interessant.

Wat de extra's op de cd-rom betreft zou ik tenslotte willen opmerken dat de tekst van 2000 liederen wel een mooie aanvulling is, maar dat ik het fijn zou hebben gevonden als ik me op een of andere manier een beeld had kunnen vormen van wat er allemaal op staat, anders dan door de hele lijst door te lopen. De 'Souterliedekens' hebben voor mijn gevoel weinig met het eigenlijke *Repertorium* te maken, maar het aangeboden materiaal is wel fascinerend.

Ik kom tot een besluit. De samenstellers geven aan, dat ze gearzeld hebben of ze het *Repertorium* niet uitsluitend in elektronische vorm moesten aanbieden. Hun redenen om zowel een boek als een cd-rom uit te brengen zijn respectabel (vgl. p. 8). In mijn eigen praktijk bleek echter dat ik de boeken uitsluitend gebruikte voor de afbeeldingen en voor de bibliografie en dat het eigenlijke zoeken toch echt beter elektronisch kan. Op het *Repertorium* dat nu in deze dubbele vorm beschikbaar is, kan het een en ander worden aangemerkt. De rode draad daarbij is naar mijn idee dat het geheel net te snel (en dus te slordig) is afgerond en dat er te weinig aandacht is besteed aan de verantwoording. Het concrete gebruik is echter gemakkelijk en vruchtbaar en de hoeveelheid materiaal die ontsloten wordt is gigantisch. Zowel de literatuurwetenschap als de muziekwetenschap hebben er een onmisbaar hulpmiddel bij gekregen. Moge het heel lang vele tevreden gebruikers kennen.

Paul Wackers